

HYPOTÉZA O VÝZNAMU ANDĚLA UMÍSTĚNÉHO NAD ASTROLÁBEM ORLOJE

Kamenná socha anděla pochází snad z Parlěrovy hutě a byla zhotovena a umístěna na orloj asi již v době jeho vzniku v roce 1410. Současná socha anděla je již kopií zhotovenou v roce 1948 při obnově orloje poničeného zásahem nejspíš protipancéřovou střelou a následným požárem.

Stuha, kterou anděl drží, nesla pravděpodobně nějaký nápis. Václav Rosický ve svém článku Staroměstský orloj Pražský otištěném v časopise Časoměr dne 15. 6. 1922 píše: „Nad číselníkem vidíme na římse kamenného anděla na hoře Olivetské s páskou, na níž jsou stopy nápisu“. Ve své knize Staroměstský orloj v Praze z roku 1923 pak zmínku o stopách po nápisu neuvádí a píše jen, že: „Nad číselníkem vidíme kamenného anděla z hory Olivetské s páskou, na které býval nápis“ (str. 58). (Domněnku, že se jedná o anděla z hory Olivetské, Václav Rosický přitom nijak nezduodňuje.)

Zdeněk Horský ve své knize Pražský orloj z roku 1988 se o andělovi zmiňuje rovněž. Píše: „Je to jedna z nejstarších ozdob orloje. Snad původně byla soška polychromována, jak bylo v gotice zvykem, a na pásce, kterou anděl drží v roztažených rukou, byl asi nějaký nápis.“ (Str. 114 - 116.)

Původní anděl nahrazený v roce 1948 kopií

Žádné dobové svědectví o nápisu na stuze se nedochovalo. Nelze tedy prokázat, že na stuze nápis skutečně byl. Ale sama skutečnost, že se dobové svědectví o nápisu na stuze nedochovalo, neznamená, že zde žádný nápis nikdy nebyl. Trvanlivost malovaného nápisu je značně omezená a existence zbytků původního nápisu ještě na počátku 20. století, jak píše Dr. Rosický, je málo pravděpodobná. Zbytky nápisu se však mohly dochovat v případě, že byl nápis obnovován. (Existenci zbytků nápisu nelze ověřit, původní kamenný anděl je dnes nezvěstný.)

Anděl se stuhou je velmi starý a obvyklý způsob zobrazení anděla. Angelus znamená posel, výraz pochází z řečtiny. Anděl osmého a devátého kúru (sboru) andělského je posel Boha (podle spisu De hierarchia celestis z 5. stol.). Na vyobrazeních se vyskytuje spolu s jinými svatými, jak plní svoji úlohu posla v dané konkrétní situaci (archanděl Gabriel - zvěstování Panně Marii, archanděl Michael - Adam a Eva, vyhnání z ráje) nebo je anděl se stuhou vyobrazen samotný, obracející se s poselstvím k divákovi.

Zobrazení anděla se stuhou může mít více významů. Pokud je stuha bez nápisu, neznamená to vždy, že tomu tak bylo i původně. Ne všechny nápisy byly vytvářeny reliéfně, socha anděla mohla být s velkou pravděpodobností původně polychromována a nápis byl vytvořen pouze barvou nebo zlacením, které se nedochovalo.

Nelze vyloučit, že anděl býval zobrazován i se stuhou bez nápisu. V tom případě mohla být stuha pouze atributem anděla. Atributem, který znázorňuje andělovu úlohu sdělovat Boží vůli, která není v daném případě konkretizována. V tomto případě stuha není velká a není na ní ani pro nápis místo.

Anděl v Lapidáriu v Kamenném domě v Kutné Hoře. Na stuze prakticky není místo na nápis, který by mohl být čitelný.

Katedrála v Rouan, Francie.

Stuha zde mohla být pouze atributem symbolizujícím roli anděla jako zvěstovatele vůle Boží, posla připomínajícího Boží přikázání nebo Písmo svaté obecně, konkrétní nápis možná nikdy nenesla.

Pokud byl původně anděl zobrazen se stuhou, která nesla nápis, mohlo být na stuze napsáno buď konkrétní poselství Boží vůli sdělující nebo poselství Boha oslavující.

Zobrazení anděla má vždy nějaký význam, který se vztahuje k charakteru místa. Staroměstský orloj je umístěn na stavbě světského charakteru. Na orloj byl anděl umístěn snad již v roce 1410, i když nelze zcela vyloučit, že vznikl až později, při dotváření líce orloje okolo roku 1490. Kamenný podstavec anděla zde uzavíral klenutí kamenného zdiva nad astrolábem a byl součástí vodorovné římsy, na které bylo pravděpodobně položeno zastřešení prostoru se strojem orloje mezi opěrnými pilíři věže pultovou stříškou.

Význam anděla zde přesahuje pouhý symbol nebeské sféry, připomínku existence Boha na nebesích, protože v takovém případě by byl anděl nejspíše zobrazen bez stuhy, případně se stuhou velmi malou, symbolizující obecně Písmo svaté. Nese tedy nějaké konkrétní poselství.

Poselství Boha oslavující (časté Gloria in excelsis Deo), případně Boha chválící nebo Bohu děkující, patří jako součást liturgie do prostředí pro liturgii určeného, na stavbu sakrální (kostel, kaple). Orloj je ale součástí stavby světské, sídla správy Starého města pražského a byl také v podstatě svým účelem světsky a prakticky koncipován. Světskost byla navíc výrazným rysem doby Václava IV. (i samotné Václavovy osobnosti), pozornost byla obrácena k životu pozemskému, ke světským radovánkám, kterým se nevyhýbali ani mnozí představitelé církve. (Tento charakter doby se projevil např. i v ilustracích Bible Václava VI.)

Tvůrcem prvotní výzdoby Staroměstského orloje byla stavební hut' Petra Parléře, součást „bratrstva stavitelů katedrál“, které mělo zvláštní, svobodné postavení v systému řízeném cechy (v době Václava IV. je doložena existence bratrstva Obruče a kladiva). Tato světská bratrstva měla své rituály, ve své tvorbě se vyjadřovala alegoriemi a zasvěceneckou symbolikou. Jejich činnost měla vedle vlastní stavební činnosti silný rozměr duchovní. Toto vše je na původní výzdobě orloje zjevné. Také pozdější výzdoba ve stylu pozdní vladislavské gotiky nese výrazné znaky symboliky patrně alchymické, případně jiného esoterního významu, která nebyla právě v souladu s křesťanskými dogmaty.

Orloj, a především jeho astroláb, znázorňuje dokonalost vesmíru (v tehdejší způsobu chápání světa) a demonstruje jeho pochopení a obdiv pozemským člověkem. Nezdůrazňuje nikde božský původ tohoto vesmíru a kromě tohoto anděla není vyzdoben náboženskými motivy (socha archanděla Michaela na líci orloje, podobně jako apoštolové, byla přidána na orloj mnohem později). Původní jediná pohyblivá socha na orloji - Klapáček, předchůdce dnešní Smrtky, byla podle dobových popisů také zpodoběním smrti a připomínala tedy život pozemský a jeho neodvratnou pomíjivost, konečnost. Původní myšlenkový koncept orloje lze zjednodušeně popsat jako zobrazení nebeských cyklických jevů (astroláb) a na ně navázaný koloběh života (symbolizovaný kalendáři). Připomínka konečnosti života lidského, ale nekonečnosti koloběhu Života.

Na orloji, jako součásti stavby světské a v kontextu s celkovým konceptem orloje, lze, spíše než přímou oslavu Boha nebo obracení se k Bohu, spíše než tematické zaměření na život věčný, očekávat poselství Boží vůle vztahované právě k životu pozemskému. Anděl zde proto, jako posel Boží, pravděpodobně zvěstuje svůj úkol, kterým jej Hospodin pověřil - úkol neustále nás na naší pozemské pouti ochraňovat před veškerým nebezpečenstvím. Zobrazený anděl je tedy pravděpodobně anděl strážný, který drží na stuze napsaný mandát, jímž je Bohem pověřen k naší ochraně.

Hypotézu, že anděl na orloji je anděl strážný, podporuje také tvar stuhy, který anděla omotává, svazuje mu křídla a tělo aniž by byla andělem přímo držena. To lze vyložit jako symbol závazku, který anděl má, úkol, který jej svazuje. Velké volné plochy stuhy pak svědčí o tom, že na stuze s velkou pravděpodobností nějaký nápis byl. Byl také nejspíš dvouřádkový, pro jednořádkový text zde není mnoho místa a text by zde musel být velmi krátký.

Úkol, daný Bohem andělům, je popsán ve Starém zákoně, Žalmu 90. Z celého textu Žalmu 90 bývá citován především významný verš 11, který zní: **„Andělům svým přikázal o tobě, aby ostříhali tě na všech cestách tvých.“**

Toto byl pravděpodobně text, který byl na stuze napsán. Tento verš byl vždy obecně znám, texty žalmů včetně tohoto byly v římskokatolické církvi zpívány jako gregoriánské chorály již od šestého století.

Pohled na tvar stuhy, která anděla omotává okolo těla a křidel a ponechává andělovi volné ruce. Stuha není jako jinde andělem držena před sebou, aby sloužila pouze jako nositelka sdělení.

V současném nejnovějším překladu Bible (překlad 21. století) zní text příslušné části Žalmu (v tomto překladu jako Žalm 91) takto:

Když Hospodinu řekneš: „Jsi mé útočiště,“ Nejvyššího když zvolíš za svůj přibyték, žádné neštěstí se ti nepřihodí, rána se vybne tvému obydlí. Vždyť kvůli tobě pověřil anděly, na všech tvých cestách aby tě chránili, na rukou aby tě nosili, nobu o kámen aby sis nezranil. Přes hvězdy zmijí půjdeš dál, lva i bažiliška pošlapáš!

Obdobné poprsí anděla se stuhou a nápisem (pravděpodobně z konce 18. nebo počátku 19. století) je uloženo v depositáři Muzea hl. m. Prahy ve Stodůlkách. Anděl má stuhu s českým a německým nápisem, který v české verzi zní: „Andělům svým přikázal o tobě, aby ostříhali tě na všech cestách tvých.“ Stejný citát je uveden na podstavci jednoho z andělů strážných na sousoší sv. Františka Serafinského na Karlově mostě, vytvořeného jako dík za záchranu císaře Františka Josefa I. při atentátu, který byl na něj spáchán v roce 1853 (autor Emanuel Max, 1855).

Citát „Anjelům svým přikázal o tobě, aby ostříhali tě na všech cestách tvých“ na sousoší sv. Františka Serafinského a nápis na stuze anděla v depositáři Muzea hl. m. Prahy je ale z překladů Bible, které jsou mladší než socha anděla na orloji. (Nebo andělům svým přikázal o tobě, aby tě ostříhali na všech cestách tvých - Bible Kralická z roku 1582, Žalm 91).

V době zhotovení orloje byla používána Bible Vulgata, tehdy již tisíc let starý překlad Bible do dobové obecné hovorové latiny, vytvořený sv. Jeronýmem. Opisy této původní latinské Vulgaty existovaly pak v mnoha verzích, v textu někde mírně odlišných. Nejpresnějším opisem Jeronýmova překladu je Codex Amiantinus z 8. století, uložený v Medicejské knihovně ve Florencii. Existovaly zde tehdy i české překlady Bible (např. Bible Leskovecká nebo Olomoucká) a překlady německé (Bible Václava IV). Bible latinská byla ale závazným textem pro studium a disputace. Byla k dispozici v mnoha relativně levných opisech se zkratkami.

Jazyk nápisu na stuze anděla musel být tedy bezpochyby latinský. Latina byla ve středověku běžným jazykem církve a vzdělců. Na Staroměstské radnici byly všechny nápisy psány v latině. Již ve druhé polovině 14. století, v dokončené kapli radnice (rovněž hutí Petra Parléře) byly na stěnách presbytáře vypsány verše ze Žalmu 83 (Vulgata 84) v latině: *Benedic domine domum istam et omnes habitantes in ea. Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum...* (Václav Vojtíšek, Radnice Staroměstská v Praze, 1923, str. 110).

Latinské byly nápisy o opravách orloje na desce nad okénky orloje, latinsky byly napsány verše Mistra Kampana nad renesanční okno na jižní straně radnice v roce 1614 (Vojtíšek, Radnice Staroměstská v Praze, str. 67). Latinsky jsou na budově radnice napsány nápisy *Dignitatis memores ad optima intenti, Praga caput regni* aj., po stranách renesančního okna pak latinské verše Martina Cuthena z roku 1614 a italského básníka 16. století Julia Caesara Scaligera.

Zmiňovaný verš 11 ze Žalmu 90 zní v latině podle Vulgaty takto:

„Quoniam angelis suis mandavit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis“.

(V původní Jeronýmově Bibli Vulgata tento citát zní *quia angelis suis mandabit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis*. V některých jiných, pozdějších překladech, např. v Bibli Kralické, která není překladem Vulgaty, je verš 11 součástí Žalmu 91.)

Text byl tedy původně jistě v latině, socha anděla byla polychromována, písmo bylo původně snad namalováno barvou, pravděpodobněji ale bylo vyzlaceno.

Obdobný anděl se stuhou a nápisem ze Žalmu 90 pochází z Pražského ústavu pro výchovu hluchoněmých dětí na Smíchově, vytvořen byl snad koncem 18. nebo začátkem století 19. (Majetek Muzea hl. m.

1st Sunday of Lent. 533

Grad. 2. A

N-ge-lis * sú- is mandá- vit de

te, ut custodi- ant te

in ómnibus ví- is tú- is.

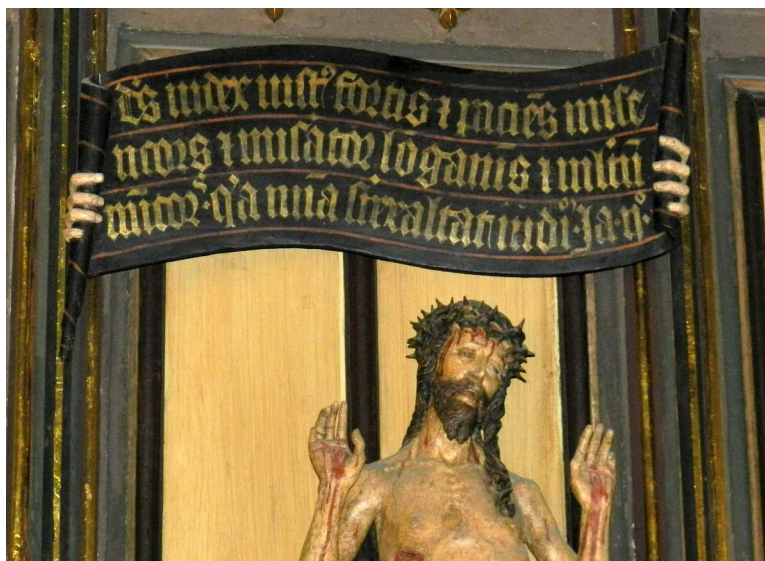
V. In mánibus portá-

bunt te, ne un-quam offén-

das ad lá-pídem * pédem tú- um.

Gregoriánský chorál
Část Žalmu 90.

Na nápisu na stuze bylo s největší pravděpodobností použito dobové gotické písmo - gotická minuskula. Knihy se tehdy opisovaly pouze ručně a v detailech se písma liší. Pravděpodobně bylo ale použito písmo stejné, jako je zlatené písmo na nápisu nad sochou Krista Trpitele v Síni sboru obecních starších (Ecce homo). Socha a nejspíš i nápis pochází počátku počátku 15. století.

Socha Krista Trpitele v Síni sboru obecních starších (Staré radní síň) na Staroměstské radnici se zachovaným dobovým písmem, s největší pravděpodobností stejným, jako bylo použito na nápisu na stuze anděla. Nápis zní v překladu „Bůh jest soudce spravedlivý, silný, trpělivý, lítostivý a milostivý, dlouho shovívající a mnohého milosrdenství, poněvadž milosrdenství převyšuje soud“.

Skica možné podoby nápisu na stuze anděla

Rekapitulace:

- 1) Nápis na stuze určoval význam sochy anděla. Z jiných příkladů, z tvaru stuhu a především v kontextu s celkovým původním konceptem orloje, který lze charakterizovat jako zobrazení koloběhu jevů na nebi a koloběhu života na zemi, lze usuzovat, že šlo velmi pravděpodobně o zobrazení anděla strážného s poselstvím obracejícím se k životu pozemskému. Není znám argument, který by tuto hypotézu vyloučil.
- 2) Jiný hodnověrný tematický výklad není k dispozici. Téma přímé oslavy Boha nebo obracení se k Bohu vztažené k životu věčnému je nepravděpodobné vzhledem k původnímu tematickému zaměření líce orloje a světskému poslání radnice. (Bohu a liturgii byla na Staroměstské radnici zasvěcena od roku 1381 radniční kaple.) Téma oslavy Boha je v andělu strážném obsaženo rovněž, ale je zde připomínána starost Boha o náš pozemský život.
- 3) Tvar stuhu, který anděla obtáčí a svazuje, bude mít velmi pravděpodobně symbolický význam. Možný výklad je, že mandát od Boha (napsaný na bule připomínající stuhu) anděla zavazuje, jeho tělo i křídla jsou mandátem obepjaty jako závazek sloužit lidem během jejich pozemského života.
- 4) Význam poselství sdělovaného kamenným andělem by tak byl tematicky velmi podobný obsahu vyvolávání ponocných na staroměstské věži. V 16. století snad až do Bílé hory hlásní a ponocní osmkrát za noc na všech čtyřech stranách věže Staroměstské ohlašovali hodinu a prozpěvovali „O bože náš všemohoucí, rač strážce býti svou mocí měst pražských i obcí“ (Vojtíšek, Radnice Staroměstská v Praze, str. 92).
- 5) Přijmeme-li předchozí argumentaci, podporující hypotézu, že se s největší pravděpodobností jedná o anděla strážného, lze pokládat za téměř jisté, že se jednalo o latinský citát ze Starého zákona, Žalmu 90, **QUONIAM ANGELIS SUIS MANDAVIT DE TE UT CUSTODIANT TE IN OMNIBUS VIIS TUIS**, napsaný dobovým gotickým písmem - gotickou minuskulou.
- 6) Tvar a členění plochy stuhu takovému nápisu vyhovuje. Proporce stuhu (její šíře a pouze krátké úseky stuhu) odpovídají spíše dvouřádkovému textu. Velký podíl okrajových částí stuhu, orientovaných plochou směrem k divákovi, vzhledem k relativně malé ploše stuhu mezi rukama anděla prozrazuje, že text musel být napsán i na okrajových částech stuhu.
- 7) Verše žalmů byly ve výzdobě užívány velmi často. Verše Žalmu 83 byly v té době také vypsány na stěně presbytáře kaple Staroměstské radnice (Vojtíšek str. 98.)

Při současném stavu stuhu postrádá konkrétní smysl a socha anděla tak působí neúplně, jeho úloha je nejasná.

Na orloji měla přítomnost anděla strážného v celkovém konceptu orloje nemalý význam, který je nyní vzhledem k neexistenci původního nápisu zcela opomíjen, protože je nepochopen.

Anděl strážný byl v původní koncepci výzdoby orloje umístěn na jeho nejvyšším místě a významem těsně souvisel s Klapáčkem, postavou Smrti, připomínající nevyhnutelnou konečnost života.

Anděl strážný zde byl připomínkou existence Boha na nebesích a připomínkou všem věřícím, že i na dočasné pozemské pouti jsou pod jeho ochranou.